

Aruandeid

Kopsakas kogumikutäis Lõuna-Eesti uuringuid

Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat XIX–XX. Toimetajad Eva Saar, Karl Pajusalu, Mart Velsker. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2021. 316 lk.

Möödunud aasta lõpul tähistas Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskus (edaspidi: TÜ LE keskus) 20. tegevusaastat juubeliseminari ja mahuka aastaraamatu esitlusega. Õigupoolest lükkus 2000. aastal loodud keskuse juubelipidu aasta hilisemaks ja leidis aset paraku ka väiksemas seltskonnas. Samas oli 2021. aasta täpselt õige aeg tähistada kahe kümnendi möödumist esimese akadeemilise võru keele kursuse toimumisest Tartu Ülikoolis – ja tegelikult kogu maailmas.

TÜ LE keskus on kõigi tegutsemis-aastate jooksul olnud interdistsiplinaarne uurimiskeskus, mille tähtsaks ülesandeks on eri teadusvaldkondade lõunaestiteemaliste uurimistulemuste koondamine ja avalikkusele vahendamine. Selleks on korraldatud üliõpilastele ja laiemale huviliste ringile Lõuna-Eesti vaimset pärandit ja praegust kultuurielu tutvustavaid loengukursusi ja seminare, aga ka õppekursioone ja välitöid Lõuna-Eestis ning laiemalt kogu ajaloolise Liivimaa alal; konverentsidel on käsitluse all olnud rahvaluule, kultuurilugu, keel, kirjandus, ajalugu, arheoloogia, kunst jne. Ühendavaks märksõnaks on neil alati Lõuna-Eesti. Regulaarselt on uurimistulemusi tutvusta-

tud LE keskuse aastaraamatus, mis ilmub üks kord aastas või kaksiknumbrina üks kord kahe aasta kohta.

Värskeim TÜ LE keskuse aastaraamat järjenumbriga XIX–XX on juubelile vääri- lisiselt mahukas, sisaldades tähtpäeva silmas pidades tagasisivaateid kahel viimasel kümnendil Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute eri valdkondades tehtule, aga ka ülevaadet keskuse enda tegevusest sellel perioodil. Samas leiab aastaraamatust mitmeid värsked uurimusi, sealhulgas üli- koolis keele- ja kultuurikursustel valminud tuumakaid üliõpilastöid.

Kogumiku esimene osa „Lõuna-Eesti radadel” on interdistsiplinaarne, sisalda- des kirjanduse-, folkloori-, usundiloo- ja arheoloogiaalaseid artikleid. Aasta- raamatu avaartiklis annab Mart Velsker peamiselt ilukirjandusele keskendudes ülevaate lõunaestis kirjanduse käekäigust aastatel 2001–2020 ehk ajal, mil on tegut- senud ka TÜ LE keskus. Priit Põldma käsitleb Lõuna-Eesti päritolu kirjanike Ernst Enno ja Madis Kõivu ühisosa, nähes autorite sarnasust nende tugevas seotuses (kodu)kohtadega ning selles, et mõlemad autorid tajuvad ja kirjeldavad kohti mine- vikulistena, kadunud kohtadena. Heiki Valk võtab mahukas aruandes kokku Lõuna-Eesti arheoloogilised uurimistööd ja nende tulemused aastatel 2011–2020, keskendudes põhjalikumalt neile välitöö- dele, mis on muutnud varasemaid aru- saamu Lõuna-Eesti ajaloo ja kultuurilolude kohta muinasajal, keskajal ja varauusajal. Madis Arukask on võtnud lähema vaatluse alla XX sajandi seto surnuikudes esinevad teispoosuse kujutelmad: surnu matuse- järge asukoha ja surmajärgse kommuni- katsiooni viisid ning surnu staatuse üldise-

malt. Kogumiku esimese osa lõpetab Anželika Küti ülevaateartikkel seto leelokoori Siidisõsarõ 25-aastasest ajaloost ja rollist seto leelo eluspüsimisel ja tutvustamisel. Peamiselt intervjuudel põhinev artikkel on valminud kursuse „Seto elulaad, elatusalad ja pärimuskultuur” (õppejõud Elvi Nassar) iseseisva töö edasiarendusena.

Kogumiku teine osa on põliskeelte kümnendile vastu minnes koondatud pealkirja „Lõuna-Eesti põliskeeled” alla. Osa avab Karl Pajusalu, kes kirjeldab lõuna-läänemeresoome ajaloolist keele-rikkust (12 keelt!), mis mitmeski mõttes kestab tänapäevani, ning arutleb lõunapoolsete läänemeresoome keelte olukorra ja staatuste üle. Enn Ernits võtab oma uurimuses vaatluse alla lõunaeeesti hääbunud keelesaare Kraasna rahvalaulude sõnavara ning uurib nende levikut põhjaeesti ning lõunaeeesti murretes ja murrakutes, leides, et Kraasna rahvalaulude sõnavara on väga sarnane seto sõnavaraga, samas kui põhjaeesti keskmurdes olevaid sõnu leiab Kraasna rahvalauludest väga harva. Külli Prillop võtab luubi alla XVII sajandi põhjaeestikeelsetes allikates leiduvad lõunaeeesti sõnad. Ta arutleb sõnavara püsivuse ja muutumise üle, tuues näiteks sõnu, mis XX sajandi allikaist lähtuvalt on levinud peamiselt lõunaeeesti keeles, ent mida kolm sajandit tagasi on sellegipoolest kasutatud põhjaeestikeelsetes tekstides. Janek Vaab kirjeldab oma bakalaureusetöö põhjal kirjutatud artiklis iseäralikku keelelist nähtust, nagu sõnaalguline kõrisulghäälik lõunaeeesti keeles. Triin Todesk on suure mulgi sõnaraamatu kokkuseadmise kõrval tegelenud aastaid mulgi noomeni muuttüüpide selgitamisega ning aastaraamatu artiklis annabki ta ülevaate mulgi noomenimuutmise põhijoontest ehk erinevaid muutmiskiisi tingivatest keele(ajaloo)listest nähtustest. Eva Saare artikli fookuses on 2020. aastal ilmunud

„Seto eripäraste sõnade sõnaraamatus” sisalduva sõnavara erinevad kihid ning leksika eripärasus võrrelduna teiste Eestis kõneldavate põliskeelte ja murretega.

Ringvaate rubriigis annavad Eva Saar ja Karl Pajusalu ülevaate TÜ LE keskuse kahekümnest tegutsemisaastast: Lõuna-Eesti ajaloo, keele ja kultuuri õpetamisest ja tutvustamisest Tartu Ülikoolis nii kursustel, seminaridel-konverentsidel kui ka kirjasõnas, aga ka lõunaeeesti keele ja kultuuri alase õppetöö ja teadusuuringute olulisusest piirkondlike põliskeelte ja kultuuride akadeemilise õppe ja uurimise järjepidevusele. Sulev Iva keskendub võrukeelsele (sotsiaal)meediale, tutvustades esmalt Võru Vikipeediat ning sellega seotud keeleõppevõimalusi, arutledes seejärel võru (ühis)meedia põhiliste probleemide ja nende võimalike lahenduste üle. Kursuse „Seto elulaad, elatusalad ja pärimuskultuur” (õppejõud Elvi Nassar) iseseisva töö edasiarendusena on setode kolmekuningapäevast (*viiristmisest*) kirjutanud Annika Pant. Mulgi keele kursuse iseseisva tööna on valminud Ene Saare mulgikeelne kirjutis „Miu emä lugu” (juhendajad Kristi Ilves, Alli Laande ja Karl Pajusalu). Aastaraamatu lõpetab traditsiooniliselt kroonika LE keskuse tegemistest õppe-, teadus- ja kultuurivallas 2019. ja 2020. aastal.

Kolmele viimasele kaksiknumbrile on avatud ligipääs TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituudi kodulehel (<https://keel.ut.ee/et/sisu/louna-eeesti-keele-ja-kultuuriuurin-gute-keskus>); trükist saab soetada Tartu Ülikooli Kirjastuse e-poest. Aastaraamatu ilmumist toetas Eesti Kultuurkapitali rahvakultuuri sihtkapital ning kultuuriministeerium Eesti Rahvakultuuri Keskuse koordineeritavate Vana-Võromaa, Mulgimaa ja Setomaa pärimuskultuuri toetusmeetmete kaudu.

EVA SAAR